Poëzie over, voor en van schoolkinderen

Niet alle kindergedichten zijn geschikt voor kinderen. In de geschiedenis van de letterkunde zijn daar vele voorbeelden van te vinden. Zo was het overlijden van een kind vaak aanleiding tot het schrijven van een gedicht. Joost van den Vondel dichtte over de 'Uitvaert van mijn dochterken', Hendrik Tollens over 'Het lijkje van een kind', Hubert Poot over 'De dood van mijn dochtertje', Adriaan Roland Holst over 'Het gestorven kind' en Gerrit Achterberg over het 'Kindergraf'. Gaat het bij al deze gedichten in de eerste plaats om de heftige emotie die het overlijden van een kind veroorzaakt, daarnaast zijn er talrijke gedichten waarin de dichter iets wezenlijks tracht uit te drukken van het kind-zijn, vaak naar aanleiding van eigen jeugdherinneringen. Om slechts enkele voorbeelden te noemen: Hiëronymus van Alphen schreef over 'Het kinderlijk geluk', Anthonie Donker over 'Kinderen', Pierre Kemp over 'Kind-zijn', Achterberg over 'Kind', Ida Gerhardt over 'Het kind', Mien Proost schreef haar 'Springtouwliedje' en Hélène Swarth dichtte over 'De Pop'. Ongeacht de verschillende invalshoek of aanleiding zijn het allemaal gedichten over kinderen, over de relatie van ouders met hun kinderen of over het leren van kinderen. *tekst Daan Thoomes beeld xxxxxxxxxx*

Gedichten voor kinderen, voor kinderen om zelf te lezen, zijn er zeker ook. Hoewel hiervan ook voorbeelden uit vroegere tijden zijn, komen we voor de grote stroom van dit genre gedichten al snel terecht bij de generaties dichters vanaf de jaren vijftig uit de twintigste eeuw, te beginnen bij Annie M.G. Schmidt en haar tijdgenoten. Een mooi voorbeeld in dit verband is de bundel Rood - Wit - Blauw (1957), een bloemlezing kindergedichten samengesteld door Mies Bouhuys.

In de meest recente geschiedenis is er bovendien nog een groeiende stroom gedichten van kinderen. Kinderen worden door tijdschriftredacties nadrukkelijk uitgenodigd om zelf gedichten in te sturen, en op school zijn er diverse programma's waarin leerlingen leren dichten over verschillende onderwerpen.

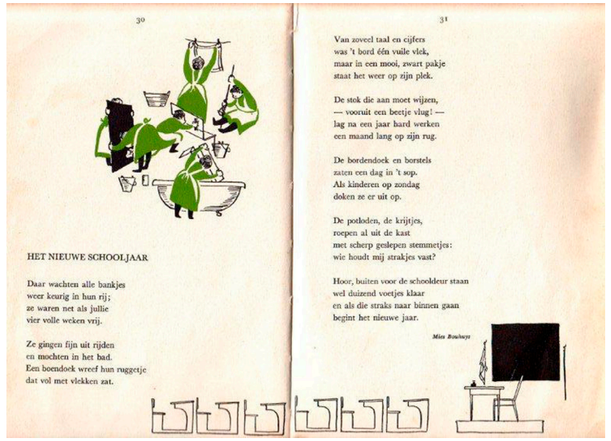
30

HET NIEUWE SCHOOLJAAR

Daar wachten alle bankjes
weer keurig in hun rij;
ze waren net als jullie
vier volle weken vrij.

Ze gingen fijn uit rijden
en mochten in het bad.
Een boendoek wreef hun ruggetje
dat vol met vlekken zat.

31

Van zoveel taal en cijfers
was 't bord één vuile vlek,
maar in een mooi, zwart pakje
staat het weer op zijn plek.

De stok die aan moet wijzen,
— vooruit een beetje vlug! —
lag na een jaar hard werken
een maand lang op zijn rug.

De bordendoek en borstels
zaten een dag in 't sop.
Als kinderen op zondag
doken ze er uit op.

De potloden, de krijtjes,
roepen al uit de kast
met scherp geslepen stemmetjes:
wie houdt mij strakjes vast?

Hoor, buiten voor de schooldeur staan
wel duizend voetjes klaar
en als die straks naar binnen gaan
begint het nieuwe jaar.

Mies Bouhuys

GEDICHTEN OVER SCHOOLKINDEREN

Poëzie over kinderen vormt een traditionele categorie. Het genre waarin het schoolkind fungeert als dichterlijk motief kent eveneens een lange historie. In de hele literatuurgeschiedenis zijn daar meer of minder geslaagde voorbeelden van te vinden. Vaak betreft het gedichten naar aanleiding van eigen jeugdherinneringen, die soms een hoog abstractieniveau meekregen. Rainer Maria Rilke schrijft bijvoorbeeld in een terugblik op zijn 'Kindheit':

'Op school verloopt de tijd in angst met lang wachten
met louter domme dingen
O eenzaamheid, o zware tijd om door te komen
En dan naar buiten: de straten fonkelen en klinken
en op de pleinen springen de fonteinen
en in de tuinen wordt de wereld zo wijd
en daardoor heen lopen in kleine kleren
heel anders dan de anderen lopen en liepen
O wonderlijke tijd, o tijdsverloop, o eenzaamheid ...' [1]

Muus Jacobse dichtte in algemene bewoordingen over 'Het kind':

'Ons is geen toekomst en geen keus gelaten:
Wij moeten voort, verward en hulpeloos
In een cultuur van films en radio's
En, soms, wat over het verleden praten.
Niemand ontkomt er aan –
alleen het kind is nog hetzelfde als voor duizend jaren:
Nieuw en verwonderd ligt het rond te staren
Alsof de wereld pas vandaag begint ...' [2]

Guillaume van der Graft verwerkte een schoolherinnering in wat meer concrete termen:

'Op een zwart schoolbord krast een stem van krijt
resurrexit, het staat wit van verwijt
En dan, dat klinkt zo mogelijk nog witter
sicut dixit. Ik proef het. Het smaakt bitter,
Niet iedereen haalt dat er uit, maar ik
heb hem herkend, de oude kinderschrik,
hij is een echte christelijke frik.' [3]

Gerrit den Brabander, ten slotte, maakt korte metten met ons zoete kindbeeld:

'Het lieve kind bestaat slechts op een plaatje
Het lieve kind lispelt bedeesd: "papaatje"
Mijn dochter slaat me in 't gezicht: "Pak an!"
Het lieve leven zelf ontroert en schaadt. [4]

GEMENGDE HERINNERINGEN AAN LITERAIRE EN MUZIKALE VORMING

Een uitgesproken taalgevoelig kind als Hella Haasse vroeger was, genoot van de boeken die zij van haar grootouders kreeg: de sprookjes van Christian Andersen, de Verhalen van duizend-en-één- nacht en Robinson Crusoe. Die maakten diepe indruk op haar.[5] De herinneringen aan haar lagereschooltijd heeft zij onlangs vastgelegd in het boekje Toen ik schoolging. Gedichten noemt ze ze niet, wel versjes. Vol vertrouwen zong ze op haar nieuwe school wat ze bij een vorige juf had geleerd: 'Er schommelt een wiegje in 't bloeiende hout, een wiegje met bloemengordijntjes...' en 'Pluisje heeft een bad gehad...',. Destijds golden dit als vernieuwend beschouwde fijnzinnige tekstjes en wijsjes, die haar klasgenoten, gewend aan steviger kost als 'Makkers komt, makkers komt, het speeluur slaat, naar buiten heengesneld!'en 'Ferme jongens, stoere knapen...', gierend van het lachen over hun lessenaars deden vallen.[6] Anderzijds heeft ze zich later verbaasd gerealiseerd, dat de verplichte vaderlandse liederen voor hen als kinderen nooit op hun lachspieren werkten. Nooit brachten deze uit de negentiende eeuw stammende hoogdravende teksten die zij op zang galmden hen ertoe om uitleg te vragen. 'Wat waren die 'vreemde smetten' waarvan men vrij moest zijn om met ons 'vereend van zin', en dan nog wel 'met hooggestemde borst', 'het godgevallig feestlied voor vaderland en vorst' aan te heffen?'[7] Overigens gaat het hier over haar Baarnse schooltijd in de jaren twintig van de twintigste eeuw.

Ongeveer tien jaar later ging Cornelis Verhoeven naar de lagere school. Over zijn ervaringen met poëzie verhaalt hij op geestige wijze in een 'filosofische bespiegeling' over 'het wonder van de poëzie'. Daarin schrijft hij: 'Vrijwel niets van wat zich als poëzie aandient vindt bij mij een willig oor.(.....) Op de lagere school en ook later moesten wij voor onze culturele vorming en de ontwikkeling van ons prille gevoelsleven verplicht gedichten declameren. Dat was niet een kwestie van eenvoudig opzeggen, zoals bij ander en veel milder strafwerk; maar het gedicht moest ook natuurlijk en spontaan gebracht worden en als dat niet vanzelf ging, moest je flink en wilskrachtig oefenen, op de lagere school met spontane kreetjes, blijde blikken en brede gebaren van "moet je horen op de toren" of "Jantje lag in 't gras en sliep", later, toen ik groter en onwillekeurig ook wat somberder werd, met de schorre dictie van groots en meeslepend willen leven of van slechts in mijn gedichten kunnen wonen.' En hij vervolgt: 'Hoe valser en poëzijkeriger de verzen waren, des te meer gold de verplichting ze te brengen alsof ze echt waren en ook bij jou helemaal van binnenuit kwamen, diep uit je gekwelde ziel, en alsof de hele wereld dat moest weten. Op die manier leer je het wel af, tenzij het je allemaal echt niets kan schelen, en het net als preken en reclame het ene oor in het andere uit gaat.'[8] Die lagereschooltijd van Cornelis Verhoeven, in de jaren dertig, speelde zich af in de provincie Noord-Brabant. Later werd hij zelf leraar klassieke talen in Den Bosch.

LECTUUR VOOR KINDEREN

In de jaren dertig verscheen in de *Paedagogische Encyclopaedie* van R. Casimir en J.E. Verheyen een van de eerste uitgebreide beschouwingen over 'Kinderlectuur' van de hand van J. Riemens-Reurslag. Hoewel zij 'verhalende rijmpjes en gedichten' als apart genre onderscheidt, besteedt zij daar weinig aandacht aan. Het stuk ademt de sfeer van de pedagogiek uit die tijd. Zo spreekt ze over de sprookjes van Moeder de Gans voor de Märchenalter van Charlotte Bühler, en de Robinsonboeken uiteraard voor de Robinsonalter. Verder geeft ze een voor de hand liggende verklaring voor het magere niveau van de kinderlectuur in Nederland: 'In ons land is altijd veel belangstelling geweest voor het kind. Huiselijkheid, liefde voor kinderen, familiezin zijn Nederlandse deugden; onze zedelijke standaarden zijn hoog, onze levensinslag ernstig, onze aard religieus. Zo is het te begrijpen dat wij een groot aantal kinderschrijvers gehad hebben, die het rationalisme van de achttiende eeuw zeefden door hun eerlijke en oprechte godsdienstzin heen, en hun bedoelingen uitdrukten in leerzame, zedekundige boekjes en gedichtjes. Helaas moeten wij constateren, zonder enig talent, enig gevoel voor humor, enige fantasie of enig psychologisch inzicht in de kinderziel geschreven.'[9]

Haar kritiek uit de jaren dertig komt opvallend overeen met de schoolervaringen van Verhoeven die hij aan het begin van de eenentwintigste eeuw achteraf en op hoge leeftijd nog zo beeldend beschrijft. Zij noemt slechts één grote uitzondering: Van Alphen, die zij de werkelijke kinderletterkundige noemt. Bijvoorbeeld in het gedicht over het kinderlijk geluk: Ik ben een kind / Van God bemind / En tot geluk geschapen.... En natuurlijk Het vrolijk leeren: Mijn speelen is leeren, mijn leeren is speelen .....[10]

Ten slotte noemt Riemens-Reurslag een aardig criterium voor 'goede kinderlectuur': uitsluitend die boeken hebben een blijvende waarde die weliswaar voor een bepaalde leeftijd zijn geschreven, maar door alle leeftijden worden gewaardeerd.

HET KINDERBLAD KRIS KRAS

Naast de verhaaltjes van Winnie de Poeh en veel versjes van Annie M.G. Schmidt verschijnen in het kinderblad *Kris Kras* ook veel bijdragen die aan het criterium van leeftijdloosheid beantwoordden. Dat blad verscheen voor het eerst in de loop van 1954 en werd uitgegeven door de Stichting Kinderbelangen met het doel het Nederlandse kind een artistiek en pedagogisch verantwoord blad te geven. Hier vinden we onvergetelijke versjes en verhaaltjes van Jean Dulieu, Leonard Roggeveen, en Rudy Steyn die dicht aansloten bij de stijl van Annie M.G. Schmidt zoals in het gedicht 'April doet wat hij wil':

'Een mannetje genaamd april
Riep: Ik doe lekker wat ik wil
En ik wil me liever niet vervelen
Dus hup maar, wat kan mij het schelen
Vlug kocht hij een paar paarse schoenen ....' [11]

Kris Kras was bedoeld om thuis te lezen, tegelijkertijd

1. Thoomes, 1999, 22.
2. Jacobse, 1982, 47.
3. Van der Graft, 1997, 463.
4. Den Brabander, 1964.
5. Peters, 2007, 16.
6. Haasse, 2007, 14.
7. Haasse, 2007, 20.
8. Verhoeven, 2001, 21, 23.
9. Riemens-Reurslag, 1937, 164.
10. Riemens-Reurslag, 1937, 164.
11. Steyn, 1859.

12. Rood,wit, blauw, 1957, 8.
13. Beste Kriskrassers, 1960, 502.
14. Pimpelpaarse pissebed, 1992.
15. Pimpelpaarse pissebed, 1992, 9.
16. Pimpelpaarse pissebed, 1992, 15.
17. Kinderen voor kinderen, 2011.

verschenen er op de schoolborden steeds vaker versjes van Annie M.G. Schmidt, zoals 'Dikkertje Dap' en 'Ik heb een tante en een oom, die wonen in een eikenboom.' Zij, maar ook andere auteurs als Mies Bouhuys, Jan Peeters, Han Hoekstra, Ankie Peypers, en Ed. Hoornik schreven kindergedichtjes die heel geschikt waren om voor te lezen of samen met de kinderen te lezen. Een voorbeeld daarvan is 'Het vogeltje' van Guillaume van der Graft:

'Vogeltje Renée moet opstaan
vogeltje Renée moet opstaan uit haar nest.
Of ze hoog springt of laag springt
of ze gaat op haar kop staan
ze moet uit haar nest net als de rest ..... [12]

Links- Omslag van het kinderblad Kris Kras (zesde jaargang, nr. 1, 10 april 1959).

Rechts- Het kinderboekennummer van het tijdschrift Kris Kras uit 1959 (zesde jaargang, nr.15, 23 oktober 1959).

De maatschappelijke woelingen vanaf 1960 werken ook door in de literaire opvatting en benadering van kind en literatuur. In *Kris Kras* vinden we ook de omslag in de richting naar poëzie van kinderen. Hen wordt gevraagd om gedichtjes in te zenden en vooral daarbij de leeftijd te vermelden. 'Want bij het beoordelen maakt het een groot verschil of je 7 of 13 jaar bent. Neem bijvoorbeeld dit rijmpje: "In het grote bos / sluipt een sluwe vos / achter een konijn / wat zou zijn plan wel zijn?" Voor 7 jaar is dit niet gek, maar als je 13 bent dan wordt er iets meer van je verwacht,'aldus de redactie.[13] De lezers van het kinderblad worden aangesproken met 'Beste Kriskrassers' en ze worden niet langer gezien als passief lezende consumenten maar zelf aangesproken op hun potentiële literaire vermogens.

GEDICHTEN VAN KINDEREN

Sommige scholen beginnen in de jaren zeventig te experimenteren met 'poëzielessen' om de leerlingen vertrouwd te maken met poëzie. Geleidelijk aan krijgt poëzie wat meer voet aan de grond in het onderwijs. Zo verzorgde, bijvoorbeeld, Carla Dura in 1991 poëzielessen op de Montessorischool in Bilthoven.[14] De veronderstelling daarbij is, dat wanneer kinderen bij poëzie betrokken raken, ze zelf tot initiatieven zullen komen. Zij gaan zelfstandig poëzie lezen, kiezen zelf gedichten, ontdekken wat ze mooi vinden en ontwikkelen gaandeweg een eigen onderscheidingsvermogen. Aan de kinderen van de bovenbouw werd als eerste opdracht gegeven: 'Vuurwerk. Een hoogmoedige vuurpijl, ijdel en zelfverzekerd, is ervan overtuigd dat hij bij het afschieten de allermooiste is van allemaal. Helaas gaat hij op het beslissende ogenblik niet af ...'[15] De opdracht was bedoeld als een eerste oefening in het verwoorden van gedachten en gevoelens. Eva Levison (11 jaar) maakte het volgende gedicht 'Vuurwerk':

Ik vuurwerk, o zo klein
ik zal eens de grootste zijn
Ik geef een grote knal
ik word een hele grote vuurbal
Maar ach, toen met nieuwjaar
ik was helemaal klaar
Ik dacht: nu word ik afgestoken
maar ik lag daar
alleen maar te roken
Ik de grootste van al
was nu een kleine uilebal.'[16]

De belangstelling van volwassenen voor de poëtische en literaire capaciteiten van kinderen zijn bijvoorbeeld ook de boekjes uit de jaren zeventig van leraren die wijze en verrassende uitspraken van kinderen publiceerden zoals de door H. Hoving gepubliceerde 'Juf, die vlinder heeft mijn pyjama aan!' en 'Juf, daar zit een weduwe in de boom!' Letterlijk klinkt de kinderstem ook door in de liedjes van Kinderen voor Kinderen, gezongen door een kinderkoor van de VARA vanaf de jaren tachtig. Die liedje zijn weliswaar geschreven door tekstschrijvers, maar naar aanleiding van ideeën van kinderen. Kinderen schreven brieven over thema's die hen bezighielden zoals onrecht ('Als ik de baas was van het journaal'), dood ('Mijn laatste oma'), eenzaamheid ('Mama doet de moedermavo'), pesten ('Nooit meer naar school'), echtscheiding ('Mama is morgen van mij'), milieuactivisme (De aarde wordt te warm').[17]

TOT BESLUIT

Samenvattend kunnen we zeggen, dat gedichten over kinderen al eeuwenlang gangbaar zijn en volwassenen hun vreugde en verdriet over hun kinderen of hun eigen kindertijd poëtisch vertolkten. Gedichten voor schoolkinderen waren aanvankelijk bedoeld om het leren en declameren van gedichten, die niet zelden gekunsteld waren en veraf stonden van de kinderwereld. Vanaf de jaren vijftig en zestig kwam meer aandacht voor aansprekende kindergedichten, die meer bij de actualiteit en de belevingssfeer van kinderen aansloten. Vanaf de jaren zeventig dringt steeds sterker het besef door dat kinderen zelf gedichten kunnen schrijven, waardoor ze ontvankelijker worden voor poëzie en een kritisch oordeelsvermogen kunnen ontwikkelen.

Ruimte en aandacht voor gedichten en overige poëtische expressies van kinderen is typerend voor ontwikkelingen in de twintigste eeuw (van het kind) en in het bijzonder vanaf de jaren zestig als uitvloeisel van de democratiseringsbeweging. De stem van het kind kreeg toen, ook in de poëzie meer serieuze aandacht dan voorheen. Een op dit moment nog niet te beantwoorden vraag is wat deze eenentwintigste eeuw in petto heeft voor het poëtisch potentieel van het kind...

.

Onderwijs een export product?

Jan van de Wiel (1943) is bestuurslid van de Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum. Hij is adviseur voor onderwijsprojecten in binnen- en buitenland.

Krijgt u ook altijd een warm gevoel als u rondloopt in ons Nationaal Onderwijsmuseum? Gaat u ook glimlachen als u in uw gedachten weer terug gaat naar uw schooltijd? Hebt u zich ook wel eens afgevraagd wat er in de kinderen omgaat als ze door de tentoonstellingen lopen? Vooral de tentoonstellingen waarin de verschillende wandplaten de hoofdrol spelen, moeten voor de kinderen uit het huidige digitale tijdperk wel heel apart zijn. Smartbord, Ipad, smartphone, PC en laptop zijn de wandkaarten van deze tijd. Hiermee haal je nu de wereld naar binnen en zoek je een antwoord op je vragen.

Als ik terugdenk aan ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in de loop van de tijd die ik met het onderwijs te maken had dan zijn die voor mijn gevoel enorm geweest.Ik denk overigens dat iedere generatie dat idee heeft. Zou er ook altijd geklaagd en gemopperd zijn over de kwaliteit van het onderwijs en de leraren? Zo besloot het bestuur van het Katholiek Onderwijs in Rotterdam (RVKO) zijn eigen opleiding voor leraren basisonderwijs te starten, uit onvrede met het niveau van het huidige aanbod. Is het Nederlandse onderwijs over het geheel genomen werkelijk zo bedroevend? Ik dacht het niet.

In het economisch katern van een Australische krant las ik dat onderwijs fors bijdroeg aan het bruto nationaal product van dit land. Jaarlijks volgen duizenden buitenlandse studenten in Australië onderwijs aan allerlei instituten. In die omvang zal dat in Nederland niet kunnen. Weliswaar verwelkomen universitaire studies wel buitenlandse studenten door colleges in het Engels te geven, maar dat zou wel op veel meer opleidingen kunnen. We zouden wat meer aan de onderwijsweg kunnen timmeren door meer onze kennis en ervaring te exporteren.

Eind vorige eeuw leidde ik een onderwijsproject in Hongarije. Een zogenaamd Matraproject (Maatschappelijke Transformatie), gesubsidieerd door het Neder- collega's van het toenmalige CED a's van de regionale Pedagogische rije wendde zich steeds meer naar hadden al een aantal specifieke n het realistisch rekenonderwijs. orde hoe je systematisch de leer- e vraag wat te doen als je vaststelt en. Deze vraag leidde tot twee op- rp de opzet en organisatie van het nvolgende jaren zijn we intensief em over te dragen.

lteams zijn in die tijd op studiereis dse scholen met dit systeem ssen met de deuren open, over erk waren. Het enthousiasme s vertelden over hun werk en kinderen, is van grote invloed Hongaarse collega's gesteund bij erdamse stijl bij de invoering van Het is nog steeds niet voorbij. it Hongarije. In maart 2011 maart gatie van een stad onder leiding gen we opnieuw een Hongaarse op de hoogte stellen van de ngde van de IB structuur zoals zij

vijsproducten en voor onze kennis

LITERATUUR

- Beste Kriskrassers (1960). *Kris Kras,* 6(25), 502.
- Brabander, Gerard den (ps. van J.G. Jofriet) (1984). *Verzamelde verzen.* Amsterdam: Van Oorschot.
- Jacobse, M. (1982), *Het oneindige verlangen. Gedichten en liederen. Geko- zen en ingeleid door Ad den Besten.* Nijkerk: Callenbach.
- Graft, G. van der (1997). *Mythologisch. Gedichten, oud, nieuw en herzien.* Baarn: De Prom.
- Haasse, H.S. (2007). *Toen ik schoolging*. Amsterdam/Antwerpen: Querido
- Peters, A. (2007). *De handboog der verbeelding. Arjan Peters in gesprek met Hella S. Haasse*. Amsterdam/Antwerpen: Querido.
- *Pimpelpaarse pissebed*. (1992). Gedichten van kinderen. Verzameld en inge- leid door Carla Dura. Amsterdam: De Beuk, Stichting voor literaire publikaties.
- Riemens- Reurslag (1937). Kinderlectuur. In R. Casimir & J.E. Verheyen (red.). *Paedagogische Encyclopaedie*, deel II (pp. 163-167). Groningen/ Batavia: Wolters,
- *Rood - wit – blauw. Bloemlezing Kindergedichten (1957)*. Verzameld door Mies Bouhuys. Amsterdam: Duwaer & Zonen.
- Steyn, R. (1959). April doet wat hij wil. *Kris Kras*, 6 (1), 11.
- Thoomes, D.Th. (1999). Het (school)kinderleven in de poëzie van Rilke. *De School Anno, 17* (3), 20-23. Zie ook: www.daanthoomes.nl.
- Verhoeven, C. (2001). Het wonder van de poëzie. In *Twaalf confidenties. Filosofische bespiegelingen* (pp. 21- 23). Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.